

(Приказ књиге: Димитрије Туцовић: „Србија и Арбанија/Један прилог критици завојевачке политике српске буржоазије“, репринт издања из 1914. године, Радничка штампа, Београд 1974)

У годинама које су претходиле Првом светском рату, Димитрије Туцовић (1881-1914) постаће лидер Српске социјалдемократске странке. Његово име неће бити непознато ни у међународном радничком покрету. Доследни марксиста и интернационалиста, Туцовић је смерао да циљеве пролетаријата у Србији оствари посредством једне радничке странке постављене на строго класним принципима, не помишљајући на било какво заједништво са буржоаским партијама и држећи синдикате под апсолутном контролом. [1]

Иако је у тадашњој Србији пролетаријат био малобројан, Туцовићево залагање да се положај радништва поправи заслужује признање. С друге стране, много година после његове погибије, Туцовићево одношење према Албанцима и Албанији узроковаће одређене полемике на простору некадашње Југославије. [2]

За Туцовићеву књигу „Србија и Арбанија“ речено је да ће „она остати докле год друштво буду мучили национални проблеми, једно од најбољих дела по националном питању“. [3] У њој је Туцовић „корио српску владу што је утицај у Албанији хтела да постигне насилно уместо да поступи пријатељски“.

[4] Вођ српске социјалдемократије, дакле, супротстављао се деоби Албаније „коју су неки наши патриоти предлагали за време балканских ратова“, као и рату са Бугарском. [5]

Примећено је, такође, да је Туцовић „оштро као ретко ко у светском радничком покрету

устао против завојевачке политике `своје` буржоазије, против поробљавања Арбаније од стране српских империјалиста 1913. године“.

[6]

Туцовић је писао да су излаз из свог тескобног природног и економског окружења Албанци налазили у кретању „ка плодним котлинама Старе Србије и Македоније“ (7). Упркос томе што је уочавао да су се Албанци „распрострли на исток на рачун Словена“ (9) користећи метод *потискивања*, Туцовић је мислио да то није смео бити разлог да се према њима осветнички постави. Податке о албанском насиљу над српским становништвом у Турској царевини Туцовић не наводи, мада помиње да је Албанцима турски режим у том смислу „гледао кроз прсте“ (10), као што је умео и да их без милости коси када су му се супротстављали. Увиђајући да је реч о народу с најнижим ступњем развитка на Балкану, Туцовић критикује књиге Стојана Протића (Балканикус) и др Владана Ђорђевића у којима су они оспоравали способност албанског народа да се културно и национално афирмише. Праве носиоце модерног покрета за независну Албанију, везује он за јужни и средњи део те земље а не за северноалбанска племена.

Туцовићу је, наравно, било јасно да се за превласт у Албанији боре Аустроугарска царевина и Италија. Приликом објашњења трговинских путева на Балканском полуострву користи радове Јиречека и Цвијића. Царински рат Аустро-Угарске и Србије, према Туцовићевом суду, омогућио је српској буржоазији да „оживи“ (72) и у народу рашири тежњу о изласку српске државе на Јадранско море. Протића и Ђорђевића критикује зато што су „заступањем права Србије на завојевање Арбаније били веран израз једне *нове* политике Србије“ (76). Затим пише да социјалдемократија, као једини противник такве политике, мора да укаже на „онај тренутак када се наш власнички свет машио туђе земље и туђе слободе“ (79), доводећи у узрочну везу Протићеве и Ђорђевићеве теорије са праксом Исе Бољетинца.

[Не би требало сметнути с ума да је наша тадашња друштвена елита настојала да изласком Србије на отворено море обезбеди политичку и економску независност земље. У том циљу је *жртвовано* две трећине Македоније и заједничка граница са Грчком приликом стварања савеза са Бугарском, а почеле су се полако мењати и званичне етничке карте Албаније и Косова и Метохије. Но, ствари нису биле идеалне. Уочи Првог балканског рата „Срби су чинили мање од половине становништва на Косову и Метохији и једва једну трећину у северној Албанији“.

[7]

Иначе склон економистичкој интерпретацији историјских токова, Туцовић раст српског извоза тумачи као последицу све већих државних терета, а не као показатељ привредног успона Србије. Другим речима, сељак/произвођач морао је да продаје своје производе да би платио порез, а њихов извоз није јачао земљу која се све више задуживала, већ је био једини начин да држава дође до злата којим ће отплаћивати камате и враћати дуг. Туцовић додаје да је српска буржоазија кренула и на „вештачко подизање индустрије“ (85), допуњујући систем посредних пореза системом заштитних царина, који је због обезбеђивања монополске позиције највише одговарао буржоазији као носиоцу државне власти и капиталистичке експлоатације. Такав систем осигуравао је српским капиталистима екстрапрофит, док се кроз прилив страног капитала повећавала сума новца код произвођача и потрошача, која ће им посредним порезима опет бити отета. За њега је то представљало пљачкање пролетаријата и народних маса, чија се величина огледала у ненормалној разлици номиналних и реалних надница, тј. вредности наднице у новцу и количини намирница која се за њу могла пазарити. Подизање домаће производње на овакав начин извржавало се, по Туцовићу, у привредно исцрпљивање земље. Високе цене сужавале су потрошачку способност народа, а монополске привилегије убијале „старање за *техничко усавршавање рада* без кога се подизање привредних снага неке земље не може ни замислити“ (86).

Свестан примедби које су му биле упућене поводом *економског узрока* територијалног ширења српске буржоазије и изласка на море, а које су се тичале питања где је та индустрија и капиталистичка класа у Србији, Туцовић је морао да призна да капиталистичка индустрија није у Србији била ни приближно развијена колико је био развијен апетит владајуће буржоазије „за проширењем територије и изласком на море поробљавањем туђих народа“ (87). Буржоазија се, наиме, шири због одржавања система, па отуда неразвијена буржоазија у Србији и осталим балканским земљама налази савезника у државној власти, која и сама има потребу одржавања и, следствено томе, потребу територијалног ширења.

Врхунац *најлуђих злоупотреба* српске буржоазије Туцовић је видео у њеном покушају „изласка на море *путем завојевања Арбаније*“ (89).

Туцовић је сматрао да је Србија имала два природна правца за излазак на море: први је ишао преко Црне Горе за Бар, други је преко вардарске долине водио за Солун. Буржоазије балканских земаља, тврди Туцовић, биле су неспособне да савладају сопствене сепаратистичке тежње и од солунског пристаништа направе светску капију за своје државе, тако да је захваљујући брегалничком трвењу Срба и Бугара Солун остао „у искључивој власти Грка којима је најмање потребан и који ће се њиме најмање служити“ (89). [Туцовићев биограф наглашавао је да је одступањем од природних праваца српска влада показала мањак видовитости, и да је само Туцовић по том питању, иако усамљен, имао исправан став. [\[8\]](#)] Српској буржоазији замериће Туцовић што је била слаба да елиминише династичку подвојеност Србије и Црне Горе. Гледајући на њих као на две области једног истог народа, у стварању једне државне целине пронашао је начин да Србија изађе на море. Пробијање кроз Албанију Туцовић осуђује због тога што је то био правац на коме се налазило компактно туђе становништво, познато по највећој отпорној снази у европском делу Турске, чему треба додати и константно претендовање Аустро-Угарске и Италије на те просторе.

Туцовић пише да су обични српски војници достојанствено савладали све проблеме приликом операције у Албанији, али да је заказало војно и политичко руководство. Наводи да су Албанци побили српске војнике на релејским станицама огорчени „свирепостима српске војске у источним крајевима“ (98), закључујући затим да уништавање албанских села и масакрирање становништва из освете „није никаква накнада за узалудне губитке“ (98). Осврће се и на губитке српске војске пред Скадром који је представљао јако турско упориште, помиње губитке које је Србима нанела турска крстарица „Хамидија“ итд. Његово је мишљење да су Албанци имали боље процене него српска влада, „која је стајала под злокобном сугестијом рускога утицаја“ (103). Отуда је приморски одред српске војске морао да се после полугодишње драме повуче у Србију, оставивши 5.000 гробова и апсолутну омаразу међу становништвом.

Туцовић осуђује Пашићеву албанску политику и о њему каже да „воли да нас оставља у неизвесности шта управо хоће“ (109). За њега је Пашић и на дипломатском пољу шеф странке коју је створила колебљива и неодређена ситна буржоазија, која „ношена догађајима, гледа да окретношћу и лукавствима надокнади одсуство широкога политичкога видокруга и способности да у одређеном правцу истраје“ (109). Пашићева дипломатска хоћу-нећу вештина, писао је Туцовић, остављала је „њеном руковоацу отворена врата на која ће се од најозбиљније предузета корака моћи повући као од покушаја на који се озбиљно није ни мислило, али те `покушаје` српски народ је скупо платио“ (109).

Пише: Добрица Гајић
уторак, 10 јануар 2012 16:54

Залажући се за *реалну политику* према Албанцима, насупрот *свирепости* Србије, Грчке и Црне Горе, Туцовић наводи да се проблеми балканских државица по уништењу турске владавине могу решити стварањем једне нове политичке и економске заједнице у којој је видео место и за Албанце.

Постоје оцене да не може бити говора о томе да је Туцовић нудио Косово Албанији, нити да је исказивао неке специјалне симпатије према Албанцима, осим у сажалјивим описима репресалија српске војске над албанским побуњеницима и цивилима, а и то би се могло *натегнуто* закључити.

[\[9\]](#)

[Српске претходнице ушле су 29. новембра 1912. у Драч, дан касније пошто је Исмаил Кемал Влора прогласио у Валони независну Албанију. Тај град је дипломатски већ био изгубљен, али је Србија у запоседнутом делу ипак успоставила своју управу, док су велике силе једино размишљале о могућности српског коридора у области Светог Јована Медовског или о јадранској железници која би по изградњи била под међународном контролом.

После уништења српских војних станица уследила је оштра одмазда српске војске. Енглеска и аустроугарска штампа оптуживала је Србију „за масакре више хиљада Арбанаса и муслимана у Санџаку, Македонији, на Косову и у Албанији“, што каснији извештај Карнегијеве фондације за мир „углавном није потврдио“. Повлачењем српске војске из Албаније, „творци српске политике заборавили су на словенско становништво“ које је тада чинило нешто изнад четвртине становника северне Албаније. [\[10\]](#)]

Без обзира на позитивне критике, па чак и повремену глорификацију, Туцовићев политички рад и мисао нису били изузети од озбиљнијих примедби. Апсурдним је дефинисано залагање да Србија 1908. штити своје сународнике у Босни, да би се 1914. одбрана земље сматрала сувишном. [\[11\]](#) У војничкој припреми Србије, наиме, не би требало видети једино завојевачку политику српске буржоазије, него и одбрану земље која је наилазила на разумевање ситног грађанства и сељаштва; затим, указано је и на депласираност тезе да је народна војска боља од стајаће, као што је утврђена идеолошка зависност српских социјалдемократа од немачке социјалдемократије и

калкулантски однос према српском сељаштву које је постало њихова најјача изборна база. [\[12\]](#)

Још за Туцовићевог живота догађаји су показали да је албанска операција српске и црногорске војске доживела неуспех под притиском великих сила, укључујући и Русију. Њихови амбасадори су још на конференцији у Лондону у децембру 1912. донели одлуку о стварању аутономне Албаније.

Међутим, питање граница било је отворено и даље, па чак и у тренутку кад се Скадар налазио у црногорским рукама. Аустро-Угарска је једно време захтевала да Пећ, Ђаковица, Призрен и Дебар припадну Албанији, док је председник привремене албанске владе Исмаил Кемал-беј предлагао да у њен састав уђу Косовска Митровица, Скопље и Битољ. Италијански план давао је Скадар, Медову и све северно од Дрима Црној Гори, настојећи да Грчку помери што јужније од Валоне, нудећи јој Крит уместо јужног дела Албаније. [\[13\]](#)

Ствари нису биле нимало једноставне и у светлу таквих планова и дипломатских информација покушавала је српска влада да оствари своје циљеве. Све балканске државе бориле су се за онај део османског царства који су по ослобођењу сматрале својим. Као и увек, границе су и тада представљале главни проблем.

У таквој констелацији снага, Туцовићева идеја о заједници балканских народа, позивање на пријатељске и сродничке везе Срба и Албанаца из доба Марка Миљанова, мисао да би се разграничење српске и албанске стране могло споразумно решити и тако добити пролаз на море, нису имали другог упоришта осим у његовим интернационалистичким пројекцијама. Од сличне бољке, уосталом, боловао је и Светозар Марковић, иако претерују они који, оспоравајући им с правом оригиналност на плану политичких и друштвених система, долазе до закључка да је Туцовић „далеко превазишао свога претходника“. [\[14\]](#)

П.С. У „Књизи о Косову“, која је доживела више издања, Димитрије Богдановић оспорио је као заблуду Туцовићев став да је српска влада својом завојевачком политиком гурнула Албанију у наручје Италије и Аустро-Угарске. Богдановић је писао да је Србија „само безуспешно покушавала да неутралише дејство већ давно пре тога формираног програма те две европске силе (и не само те две) да се створи аутономна Албанија као мостобран или пион њиховог империјалистичког продора на Балкан“. Такође је нагласио да је Аустро-Угарска, уочи и током Првог балканског рата, контролисала покрет за албанску независност.

Богдановић је осудио Туцовића за „отписивање Косова“, сматрајући да се корен те идеје налази у сужавању српске државне територије на стање пре 1878. године. Подсећајући да је Туцовић са жаљењем говорио о протеривању албанског становништва из новоприпојених крајева Србији после Берлинског конгреса, Богдановић му пребацује да није придавао важност терору и геноциду над српским народом у Турској, при чему је албански муслимански елемент био инструмент такве политике. Богдановић, иначе, помиње у књизи да је негде око 30.000 Албанаца том приликом протерано, али наводи такође и да је турска власт подстицала колонизацију исламизираних Албанаца на осетљивим деловима и правцима своје територије.

Погледи српске социјалдемократије, по Богдановићу, само пресликавају ставове аустријске социјалдемократије, где је и настала формула „великосрпског хегемонизма“. Богдановић осуђује Туцовићеву визију федерације/конфедерације балканских држава, јер би у њој за Србију важиле границе из 1878. године, док би Албанија у свом оквиру обухватила и Косово, тј. била би то де факто „Велика Албанија“. Треба још рећи да је Богдановић сматрао да Србија није имала јасну концепцију о трајном и праведном решењу албанског питања, као и да је опсада и заузимање Скадра додатно оптеретила односе са Албанцима, јер тај град ни у средњем веку „није био у правом смислу речи српски град, мада је био седиште дукљанских и зетских владара“.

[1] Слободан Јовановић, „Димитрије Туцовић“, Портрети из историје и књижевности, Српска књижевност у сто књига, књига 60, приређивач Живорад Стојковић, Матица Српска – СКЗ, Београд – Нови Сад 1963, стр. 291-292.

[2] Драган Симеуновић, „Актуелност мисли Димитрија Туцовића“, Актуелност мисли

Димитрија Туцовића/Зборник радова са Округлог стола у Српској академији наука и уметности, Београд, 9. јуна 1994. године, Завод за уџбенике и наставна средстава, Београд 1996, стр. 13.

[3] Никола М. Поповић, „Димитрије Туцовић/Његов живот и рад“, Издавачка књижара „Скерлић“, Београд 1934, стр. 353.

[4] Љубомир Тадић, „Од `Србије на истоку` до `Србије и Арбаније`“, Социолошки преглед број 3/Сто година Париске комуне и развој социјалистичке мисли у Србији до 1914, Београд 1971, стр. 245.

[5] Слободан Јовановић, исто, стр. 293.

[6] Лазар Стефановић, „Живот и рад Димитрија Туцовића/Поводом 35-годишњице његове смрти“, Комунист број 6, Београд 1949, стр. 120.

[7] Чедомир Антић, „Кратка историја Србије“, Стубови културе, Београд 2004, стр. 113-114.

[8] Никола М. Поповић, исто, стр. 312.

[9] Драган Симеуновић, исто, стр. 14.

[10] http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:280057-Kratko-slavlje-u-Dracu

[11] Милосав Јанићијевић, „Интелектуалци и социјалистички покрет у Србији (1804-1914)“, Социолошки преглед број 3/Сто година Париске комуне и развој социјалистичке мисли у Србији до 1914, Београд 1971, стр. 255.

[\[12\]](#) Милосав Јанићијевић, Дискусија са симпозијума, исто, стр. 323-324.

[\[13\]](#) Борислав Ратковић, Митар Ђуришић, Саво Скоко, „Србија и Црна Гора у Балканским ратовима 1912-1913“, БИГЗ, Београд 1972, стр. 217.

[\[14\]](#) Никола М. Поповић, исто, стр. 365.